

ŠKOLA KAO PREVENTIVNI FAKTOR MALOLJETNIČKE DELINKVENCije - MOGUĆNOSTI I SAVREMENI IZAZOVI

prof. dr Sadrž Karović⁷⁴

*Državna agencija za istrage i zaštitu Bosne i Hercegovine, vanredni profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Travniku*

prof. dr Vladimir M. Simović⁷⁵

*tužilac Tužilaštva BiH i redovni profesor Fakulteta za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta
u Banjoj Luci*

Sažetak: U ovom radu pažnja je usmjerena na preventivnu ulogu i značaj škole u odnosu na maloljetničku delinkvenciju kao složen društveni fenomen koji sa razlogom zavređuje posebnu pažnju naučne i stručne, ali opšte javnosti. U centru interesovanja su maloljetnici kao specifična starosna kategorija, cijeneći njihove posebne lične karakteristike, kao i specifičan krivičnopravni položaj. Tendencija humanizacije savremenog krivičnog prava posebno je došla do izražaja upravo prilikom kreiranja zakonskih rješenja materijalne, procesne i izvršne prirode prema maloljetnicima, kako bi na taj način zakonodavac iskazao poseban senzibilitet i protektivni odnos prema ovoj specifičnoj starosnoj kategoriji. Specifičan krivičnopravni položaj, kao i ukupan tretman prema maloljetnicima, neophodno je posmatrati kroz prizmu njihove aktivne i pasivne uloge u određenim društvenim procesima. Cijeneći da je maloljetnička delinkvencija složen društveni problem, prepoznaje se i svrsishodnost i opravdanost multidisciplinarnog pristupa proučavanju, kako bi se uzeli u obzir i sagledali svi aspekti ovog fenomena i pronašla adekvatna rješenja, odnosno odgovori na ključna etiološka, fenomenološka i preventivna pitanja. U tom kontekstu, škola kao izuzetno važan preventivni faktor maloljetničke delinkvencije zavređuje centralno mjesto prilikom iniciranja i kreiranja preventivnih rješenja sa intencijom pravilnog, svrsishodnog i efikasnog iskorištavanja realnih preventivnih mogućnosti i kapaciteta. Praktično je i nemoguće prosmatrati etiološko - fenomenološku dimenziju maloljetničke delinkvencije, zanemarujući uticaj škole na pravilan razvoj i vaspitanje maloljetnika.

Ključne riječi: škola, maloljetnici, maloljetnička delinkvencija, prevencija.

1. Maloljetnička delinkvencija kao realan društveni problem

Postoji saglasnost da je praktično nemoguće zamisliti društvo bez kriminaliteta, kao složene društvene pojave sa negativnim predznakom koja, po prirodi stvari, rezultira različitim destruktivnim posljedicama. U savremenom svijetu svaka država postavlja prioritet kako bi osigurala adekvatan nivo sigurnosti (Majorov, 2019:20). Svaki pokušaj da se ovaj društveni fenomen iskorijeni u potpunosti je apsurdan, tako da kriminalitet čini sastavni dio našeg svakodnevnog života. Od nastarijeg perioda pa sve do danas kriminalitet je vjerni pratilac čovjeka. U različitim periodima ljudske istorije kriminalitet se, po svojoj prirodi, fenomenološkim oblicima ispoljavanja i drugim specifičnostima prilagođavao aktuelnim istorijskim, političkim, ekonomskim i drugim uslovima i okolnostima. Izvršioi krivičnih

⁷⁴ karovic.s@hotmail.com

⁷⁵ simo@blic.net

djela su u svakoj historijskoj etapi razvoja društva pokušavali da pronađu najprikladnije načine, odnosno određene modalitete izvršenja krivičnih djela pokušavajući da „nadmudre“ organe krivičnog progona (Karović, 2018:836).

U tom kontekstu, posebnu pažnju zavređuju maloljetnici, odnosno djeca kada je u pitanju specifičan odnos i tretman zakonodavca prema ovoj specifičnoj starosnoj kategoriji. Od najstarijih vremena pisane pravne historije krivično pravo je na drugačiji način posmatralo položaj maloljetnih učinilaca krivičnih djela, u prvom redu zbog njihovog uzrasta i smanjene sposobnosti da rasuđuju i odlučuju o svojim postupcima zbog nedovoljne duševne zrelosti (Simović, Jovašević, Mitrović, Simović, 2021:94). Maloljetnička delinkvencija, odnosno prestupništvo se na različite načine definiše u kriminološkoj, sociološkoj, pedagoškoj, krivičnopravnoj i drugoj literaturi, tako da i sam pojam izaziva posebnu pažnju u kontekstu pravilnog razumijevanja ovog društvenog fenomena. Najprimitivniji oblici reakcije društva na kriminalitet, kao i sva druga ponašanja koja su odstupala od uobičajenih ili prihvatljivih obrazaca ponašanja su, po svojoj prirodi, bili nehumani, surovi i destruktivni, a takav nehuman odnos u najširem smislu riječi se odnosio i na maloljetnike, odnosno djecu. Historijska prekretnica u shvatanju kriminaliteta, kao složene društvene pojave, kao i u razvoju krivičnopravne misli, predstavlja francuska buržoaska revolucija iz 1789. godine, koja je, između ostalog, jasno iskazala neprihvatljivost i nesrazmjernost surovog, nečovječnog i nehumanog kažnjavanja izvršilaca krivičnih djela (npr. odsijecanje dijelova tijela i dr.).

Sa opštim razvojem društva, uspostavljanjem institucionalne reakcije, ali i reformskim procesima krivičnog zakonodavstva, od najprimitivnijih oblika reakcije na kriminalitet i druga kažnjiva ponašanja, krivičnopravni položaj maloljetnika se mijenjao sa jasno izraženom intencijom humanizacije i protektivnog odnosa prema ovoj specifičnoj kategoriji. Zadnje dvije decenije talas reformskih procesa savremenog krivičnog prava, uključujući njegova tri (pod)sistema (materijalno, procesno i izvršno krivično pravo) nije zaobišao ni Bosnu i Hercegovinu, ali ni krivičnopravne sisteme država iz neposrednog okruženja i regije. Analizom zakonskih rješenja prepoznaje se da je zakonodavac upravo aktualizovao i afirmisao tendenciju humanizacije savremenog krivičnog prava koja se posebno odnosi na specifičan krivičnopravni položaj maloljetnika, odnosno djece. U vezi postojanja kaznene odgovornosti (krivična, prekršajna) maloljetnika, odnosno djece, posebno je važno naglasiti starosnu granicu koja predstavlja osnov za diferencijaciju kada je u pitanju postupanje maloljetničkog krivičnog pravosuđa.

Takođe, zakonodavac je sa razlogom prepoznao opravdanu i svrsishodnu potrebu različitog postupanja i veoma jasne diferencijacije u odnosu na punoljetne izvršioce krivičnih djela i prekršaja, te je postojeća zakonska rješenja materijalne, procesne i izvršne prirode prilagodio njihovom uzrastu, odnosno starosnoj dobi. Navedena harmonizacija i prilagođavanje nacionalnog maloljetničkog krivičnog prava i specifičnog protektivnog odnosa zakonodavca prema maloljetnicima, odnosno djeci, proizilazi iz brojnih međunarodnopravnih dokumenata koji se odnose na zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda. Na međunarodnom nivou je naročita pažnja posvećena uspostavljanju djelotvorne zaštite djece - žrtava i u tom segmentu razvijeni su visoki standardi (Igrački, 2012:266). Međunarodna zajednica je prepoznala realnu, opravdanu i svrsishodnu potrebu zaštite najvažniji dobra i vrijednosti koje prepoznaje civilizovan svijet, sa posebno izraženim senzibilitetom i specifičnim protektivnim odnosom prema ovoj starosnoj kategoriji koji se neposredno ispoljava u povoljnijem krivičnopravnom položaju. Subjektivni faktori kriminaliteta maloljetnika obuhvataju psihološke karakteristike ličnosti maloljetnika, specifične po inteligenciji, temperamentu, karakteru, emocijama, motivima, stavovima, navikama, sklonostima, prije svega, zbog posebnih obilježja puberteta i adolescencije kao značajnih faza u razvoju ličnosti (Igrački, Ilijić, 2016:187).

Ono što je važno naglasiti za novo maloljetničko krivično pravo u Bosni i Hercegovine jeste uvođenje i primjena alternativnih, diverzionih mjera ili neformalni tretman maloljetnika u sukobu sa zakonom (Karović, Igrački, 2022:85). U tom smislu, analizom postojećih zakonskih rješenja primjećuju se određena odstupanja od uobičajenih pravila i procedura krivičnog prava, kada je u pitanju specifičan i povoljniji krivičnopravni položaj maloljetnika, a koja se konkretno artikulišu, prije svega, kroz prihvatanje i uvođenje alternativnih ili diverzionih mjera u postupanju prema maloljetnicima, korištenje određenih termina kojima se izbjegava stigmatizacija maloljetnika (terminološka - jezička privilegovanost) i dr. I u terminološkom smislu, prilikom korištenja pojedinih pravnih termina ili instituta, izražena je tendencija zaštite ili protektivnog odnosa prema maloljetnicima gdje se ne upotrebljavaju termini svojstveni za klasično krivično pravo koji se

primjenjuju u odnosu na punoljetne izvršioce krivičnih djela (prevaspitavanje, a ne kažnjavanje, postupak prema, a ne protiv maloljetnika, upotreba termina krivica se izbjegava, umjesto maloljetnički kriminalitet upotrebljava se maloljetničko prestupništvo – mladi prestupnici i dr.), kako bi i u tom smislu krivičnopravni položaj i status maloljetnika bio povoljniji u odnosu na punoljetna lica (Karović, Maloku, Shala, 2020:112).

2. (Re)akcija na posljedicu - zabranjeno (kažnjivo) ponašanje

Institucionalna reakcija na maloljetničku delinkvenciju uglavnom se, po prirodi stvari, zasniva na djelovanju, tj. sprovođenju određenih mjera i radnji nadležnih organa, subjekata i agencija za sprovođenje zakona, nakon nastupanja zabranjene, odnosno kažnjive posljedice (krivično djelo, prekršaj ili eventualno disciplinski prestup) izvršene od strane maloljetnika. Suštinske razlike između krivične procedure koja se odvija prema maloljetniku i redovnog (opšteg) krivičnog postupka ogledaju se u povoljnijem procesnom položaju maloljetnika u odnosu na punoljetnog osumnjičenog, odnosno optuženog (Simović, Simović, Govedarica, 2021:196). U fokusu interesovanja je konkretan događaj, odnosno sam čin izvršenja krivičnog djela, prekršaja ili disciplinskog prestupa, tako da je pažnja usmjerena na fenomenološku dimenziju konkretnog događaja (način, vrijeme, sredstvo izvršenja, oštećeno lice ili žrtva, nastala materijalna šteta i dr.).

S obzirom na to da se radi o maloljetniku kao aktivnom i (ili) pasivnom subjektu u odnosu na konkretan događaj, organi maloljetničkog pravosuđa imaju primarnu zadaću da na osnovu zakonom propisanih nadležnosti blagovremeno preduzmu sve mjere i radnje, a u zavisnosti od prirode, načina operacionalizacije i drugih fenomenoloških specifičnosti konkretnog događaja koji je predmet interesovanja. Dakle, dijete, odnosno maloljetnik može biti aktivni i pasivni subjekat, odnosno kako izvršilac kažnjivog ponašanja, tako i oštećeno lice, odnosno žrtva. Nažalost, djeca odnosno maloljetnici su u zadnje dvije decenije involvirani u različite kriminalne aktivnosti koje se odnose na krivična djela iz oblasti zloupotrebe opojnih droga, trgovine ljudima i drugih krivičnih djela sa izuzetno negativnim i dugoročnim posljedicama za njihovo zdravlje i pravilan razvoj. Punoljetni izvršioce krivičnih djela mogu često koristiti maloljetna lica ili grupe maloljetnih lica za izvršenje najrazličitijih krivičnih djela, znajući da se njima ne može izreći krivična sankcija ili da će ona biti mnogo blaža po vrsti i mjeri (Mirić, 2022:109).

Inicijalne aktivnosti nadležnih organa, subjekata i agencija za sprovođenje zakona u pravilu počinju od primljenog inicijalnog ili početnog saznanja koje ukazuje na postojanje određenog kažnjivog ponašanja (krivično djelo, prekršaj), kao i povrede određenih pravila koje se odnose na disciplinsku odgovornost maloljetnika, najčešće u školi. Iz navedenog proizilazi da su nadležni organi, subjekti i agencije za sprovođenje zakona prije nastupanja određene zabranjene, odnosno kažnjive posljedice uglavnom pasivni, a sam čin nastanka ili postojanja zabranjene ili kažnjive posljedice neposredno potvrđuje da postojeće preventivno - zaštitne aktivnosti, tj. preventivne mjere i radnje, po svojoj prirodi, intenzitetu, obimu, efektima, posljedicama i drugim specifičnostima, nisu bile dovoljne i srazmjerne realnim potrebama, te da je potrebno kritički preispitati postojeće preventivne aktivnosti u cilju određenih intervencija, kako bi se otklonili određeni nedostaci.

Pored institucionalnog djelovanja i reakcije oficijelnih organa, subjekata i agencija za sprovođenje zakona (policija, tužilaštvo, sud, službe socijalne zaštite - centri za socijalni rad) na kažnjiva ponašanja maloljetnika, neophodno je u preventivni proces uključiti i vanpravne kapacitete, resurse i mogućnosti, odnosno sve druge subjekte koji svojim djelovanjem mogu imati veoma značajnu preventivnu ulogu i značaj (prije svega, porodica, škola, mediji, nevladin sektor, religijske zajednice, sportski kolektiviteti i dr.). Uz to, jedan od krucijalnih aspekata efikasnog, sistematičnog, organizovanog i planskog djelovanja nadležnih organa, subjekata i agencija za sprovođenje zakona, kao i drugih društvenih ili vanpravnih subjekata i pojedinaca na planu prevencije maloljetničke delinkvencije predstavlja koordinacija cjelokupnih aktivnosti između različitih aktera, kako bi se obezbijedila blagovremena i efikasna razmjena informacija i podataka, te prepoznali i zajednički rješavali određeni praktični problemi.

3.Uloga i značaj škole u prevenciji maloljetničke delinkvencije

Pored porodice, koja ima izuzetno važnu ili prvorazrednu preventivnu ulogu i značaj, veoma je važno naglasiti i preventivnu ulogu i značaj škole u vezi pravilnog razvoja, vaspitanja, pomoći i podrške učenicima, te prihvatanja univerzalnih ljudskih vrijednosti koje prepoznaje civilizovan svijet. Upravo polazeći od toga, škola mora ne samo da reaguje na svako nasilje koje se dešava u njoj, već ima obavezu i da radi na tome da do njega uopšte ne dođe, tj. da preduzima sve potrebne preventivne aktivnosti, pa i posezanje ka represivnim mjerama kao pokazatelj drugim nasilnicima šta ih čeka ako bi krenuli stopama nasilnika koji se kažnjava (Stojanović, Macanović, 2022:45).

Međutim, suštinski problem preventivne i zaštitne prirode se odnosi na nedovoljnu posvećenost području kriminalne etiologije, odnosno uzrocima koji neposredno ili posredno utiču ili pogoduju nastanku zabranjene, odnosno kažnjive posljedice bez obzira na to da li se u konkretnom slučaju radi o krivičnom djelu, prekršaju ili povredi disciplinske odgovornosti. Efikasna politika suzbijanja kažnjivih ponašanja, a prije svega sveukupno krivičnopravno suprotstavljanje kriminalitetu izvršenom od strane maloljetnika, neminovno obavezuje na korištenje rezultata empirijsko - teorijskih istraživanja područja kriminalne etiologije (uzročnosti), kako bi se prepoznali, otkrili, identifikovali, te otklonilo ili bar reduciralo djelovanje konkretnih etioloških uzroka. Posmatrano kroz prizmu uzročnosti, odnosno etiologije zabranjenih ili kažnjivih ponašanja - neophodno je naglasiti veoma važnu preventivnu ulogu i značaj škole i obrazovanja.

Opštepoznato je da djeca, odnosno maloljetnici značajan vremenski period provode u školi, te da nastavno i pomoćno osoblje, s obzirom na prirodu njihovih poslova i izvorne nadležnosti, mogu blagovremeno prepoznati određena rizična ponašanja ili riziko faktore kod učenika. Kažnjiva ponašanja koja se ispoljavaju u postojanju disciplinske odgovornosti učenika, postojanja prekršaja ili krivičnog djela - predstavljaju vrhunac neprihvatljivog, odnosno kažnjivog ponašanja i destrukcije koja se neposredno ispoljava i kao takva sasvim jasno je prepoznatljiva od strane okoline. Međutim, prije samog čina izvršenja prekršaja, krivičnog djela ili eventualno povrede disciplinske odgovornosti od strane učenika, odnosno maloljetnika, moguće je prepoznati određena neprihvatljiva ponašanja koja odstupaju od uobičajenih ili društveno prihvatljivih modela ili obrazaca ponašanja u određenoj lokalnoj zajednici ili određenom kolektivitetu (npr. školi). U tom preventivno - zaštitnom procesu posebnu preventivnu ulogu i značaj ima nastavno osoblje, razredni starješina, nastavnici, pedagozi, psiholozi, socijalni radnici, kao i pomoćno nastavno osoblje. Često na odbojan stav učenika prema školi i na njegovo ponašanje utiču i neprofesionalan i nekorektan odnos nastavnika prema učenicima, nepoštovanje ličnosti učenika, omalovažavanje, neodmjerene i prestroge kazne, naklonost prema djeci iz uglednijih i bogatijih porodica, verbalna poniženja, loši interpersonalni odnosi nastavnika i učenika (Macanović, Grbić-Pavlović, Kuprešanin, 2016:44).

Ukoliko se blagovremeno reaguje na određena neprihvatljiva ponašanja učenika, odnosno maloljetnika u ranoj fazi, a koja po svojoj prirodi, intenzitetu i društvenoj opasnosti ne predstavljaju povredu disciplinske odgovornosti ili prekršaj ili krivično djelo, onda je realno moguće blagovremenim preventivnim djelovanjem nastavnog osoblja u školi spriječiti zabranjenu ili kažnjivu posljedicu. Nastavno i pomoćno osoblje u školi ima realnu mogućnost da prepozna i otkrije određena ponašanja koja odstupaju od prihvatljivih obrazaca ponašanja učenika u školi kao što su: konzumiranje duhana, alkohola ili opojnih sredstava, odavanje skitnji, prosjačenju, kockanju, neopravdano odsustvo učenika sa časova, verbalne prijetnje, vrijeđanje, omalovažavanje, psovke i dr., posjedovanje ili nošenje hladnog ili vatrenog oružja ili drugih predmeta (bejzbol palice i dr.), određena netrpeljivost i fizički obračuni učenika, odnosno pojedinačne i masovne tuče između dvije suprotstavljene grupe učenika, razni oblici vršnjačkog nasilja u školi, polno vrijeđanje, uznemiravanje i dr. Škola, takođe, treba da razvija saradnju i da koordinira rad sa specijalizovanim institucijama, centrima za socijalni rad, organom starateljstva, sa obrazovnim ustanovama prilikom izbora vrste daljeg školovanja, sa drugim društvenim i državnim organima, naročito policijskim, posebno kada su u pitanju mjere prevencije omladinske delinkvencije (Nicević, Nikšić, Smailović, 2020:70-71).

U zadnje dvije decenije, sa razvojem informacionih i komunikacionih tehnologija, posebnu pažnju zauzima vršnjačko nasilje među učenicima, odnosno maloljetnicima, izvršeno putem interneta kao pogodne platforme za različite oblike zloupotrebe prava i narušavanja privatnosti (omalovažavanje, degradiranje, ismijavanje, ucjenjivanje, polno uznemiravanje, vrijeđanje i dr.). Pored toga, danas na društvenoj sceni ima jedan novi i poseban društveni problem koji je nastao kao

posljedica razvoja informacionih i komunikacionih tehnologija, a to je zavisnost djece, odnosno maloljetnika o internetu. Prekomjerno korištenje interneta u najširem smislu koje obuhvata različit spektar aktivnosti, po svojoj prirodi izaziva brojne negativne i štetne posljedice u kontekstu pravilnog razvoja mladih osoba, odnosno učenika. Pretjerano i nekontrolisano korištenje interneta od strane djece, odnosno maloljetnika, neposredno dovodi do njihove zavisnosti, a samim tim i do zanemarivanja školskih obaveza, odsustva sa časova i dr.

Navedene negativne ili štetne posljedice se, prije svega, neposredno odnose na sljedeće: neopravdano odsustvo iz škole učenika, slabije vladanje, određeni oblici agresivnog, odnosno destruktivnog ponašanja (nasilje i dr.), izbjegavanje ili zapostavljanje školskih obaveza, različiti problemi zdravstvene prirode, npr. slabljenje vida, zatim teškoće u uspostavljanju socijalnog kontakta u lokalnoj sredini, problemi sa koncentracijom i dr. Pored toga, korištenje informacionih i komunikacionih tehnologija u ove svrhe je rezultiralo novim pojavnim oblicima zloupotrebe djece u seksualne svrhe (Murtezić, 2022:131). Kada je u pitanju pravilno i svrsishodno korištenje interneta od strane djece, odnosno maloljetnika, posebnu nadzornu pažnju neophodno je usmjeriti na sadržaj koji se pretražuje, sadržaj komunikacije sa drugim osobama i aplikacije koje koriste, kako bi se blagovremeno prepoznalo svako rizično ponašanje, a samim tim spriječile negativne posljedice (pornografija, vršnjačko nasilje, kocka, pedofilija i dr.). Osim toga, trgovina maloljetnim licima i njihovo iskorišćavanje u prostituciji i pornografiji su negativne pojave koje su, nažalost, u društvu sve uočljivije, a u široj javnosti predstavljaju temu koja zahtijeva adekvatnije i efikasnije sisteme prevencije i zaštite (Pisarić, 2012:211).

Nastavno i drugo pomoćno osoblje u školi u svakodnevnoj interakciji i komunikaciji sa učenicima ima realnu mogućnost da uoči i prepozna određene značajne promjene u ponašanju učenika, posebno kada se radi o prepoznatljivim i naglim promjenama izazvanim određenim stresnim događajima (smrt roditelja ili užeg člana porodice, razvod braka roditelja, nasilje u porodici i različiti oblici destrukcije i dr.). Različiti događaji i situacije u svakodnevnom životu imaju neposredan uticaj na maloljetnike, odnosno učenike i njihovo ponašanje kako u školi, tako i van škole. Ukoliko se zanemaruju ili ignorišu od strane nastavnog i pomoćnog osoblja određena rizična ponašanja kod učenika, koja kao takva odstupaju od određenih pravila i procedura, odnosno opšteprihvatljivih obrazaca ponašanja, postoji realna mogućnost da takva ponašanja vremenom mogu „prerasti prag“ kada postaju prekršaj, krivično djelo ili eventualno povreda disciplinske odgovornosti u školi.

4. Edukacija učenika o štetnosti neprihvatljivog i kažnjivog ponašanja

Ključ uspjeha u vezi efikasne prevencije maloljetničke delinkvencije jeste adekvatna edukacija učenika, tj. jačanje i podizanje svijesti o štetnosti neprihvatljivog i kažnjivog ponašanja. Jačanje i povećanje svijesti o štetnosti različitih sociopatoloških pojava među mladima, odnosno učenicima kao što su kriminalitet, narkomanija, kocka, prosječenje, skitnja, alkoholizam i prostitucija - predstavlja imperativ u cjelokupnom sistemu obrazovanja. Naime, zavisnosti se negativno reflektuju, kako na zdravlje lica tako i na njihovo ukupno ponašanje koje pogotovo kod mladih predstavlja izraženu formu poremećaja u ponašanju i predisponirajući faktor prelaska iz devijantnog u prestupničko područje ponašanja (Orlić, Karović, 2019:298).

Preventivna uloga i značaj škole ispoljava se u aktivnom učešću nastavnog i drugog osoblja u afirmaciji i promociji univerzalnih ljudskih vrijednosti, te kreiranju adekvatnih edukativnih programa i planova koji se odnose na prevenciju različitih oblika neprihvatljivih i kažnjivih ponašanja. Na efekte preventivnih školskih programa nepovoljno utiču i izostanak podrške od strane kolega, te nezainteresovanost učenika i nepovjerljivost prema instituciji škole i njenim djelatnicima, ali je, prije svega, ključno stvaranje sistematskih rješenja za njihovu provedbu (Šijaković, Bjelan-Guska, 2022:494).

Kao što je već naglašeno, nastavno osoblje i drugo pomoćno osoblje u školi su aktivni sudionici u svakodnevnom životu učenika, tako da u svakodnevnom razgovoru, komunikaciji i interakciji sa učenicima, realno mogu prepoznati određene probleme, nedostatke i riziko faktore. Kroz različite oblike edukacije i interakcije sa učenicima, a kroz edukativne sadržaje (radionice, predavanja, sekcije i dr.) moguće je aktualizovati i problematizirati određena rizična ponašanja. Dakle, neophodno je učenike blagovremeno upoznati sa određenim društvenim problemima, sociopatološkim pojavama i

drugim neprihvatljivim ponašanjima, njihovim uzrocima, obimu, dinamici, destruktivnim posljedicama, kao i drugim važnim i relevantnim specifičnostima.

Mladi, odnosno učenici, ukoliko raspolažu sa relevantnim informacijama i podacima o štetnosti određenih sociopatoloških pojava, imaju realnu mogućnost da blagovremeno prepoznaju određena rizična ponašanja, ali i istovremeno da izgrade vlastite zaštitno - preventivne mehanizme odbrane. U tom kontekstu, veoma važno je apostrofirati komponentu uspostavljanja i sticanja dvosmjernog povjerenja na relaciji nastavno osoblje - učenici, posebno u segmentu koji se odnosi na blagovremeno prijavljivanje različitih rizičnih ponašanja ili svih onih ponašanja koja odstupaju od opšteprihvaćenih obrazaca ponašanja. Međutim, kroz različite oblike edukacije mladih, odnosno učenika neophodno je razvijati, odnosno podizati i jačati svijest o sljedećem:

- blagovremeno prepoznavanje svih rizičnih ponašanja, kao i otkrivanje i preduzimanje odgovarajućih aktivnosti na planu suzbijanja svih sociopatoloških pojava kod učenika kao što su: kriminalitet, alkoholizam, narkomanija, kocka, prosjačenje, skitnja i prostitucija, a uz naglašen multidisciplinarni pristup ovom problemu i angažman stručnjaka raznih profila (nastavnik - razrednik, pedagog, psiholog, socijalni radnik, ovlaštena službena lica - policija i dr.);

- razvijanje i jačanje svijesti o saobraćajnoj kulturi i sigurnosti učenika u saobraćaju, prilikom dolaska i odlaska učenika iz škole, kao i u drugim svakodnevnim situacijama;

- razvijanje i jačanje svijesti kada je u pitanju poseban senzibilitet kod učenika u vezi adekvatnog tretmana prema osobama sa invaliditetom, posebno prema djeci sa poteškoćama u razvoju i dr.;

- razvijanje i jačanje svijesti kada je u pitanju poseban senzibilitet kod učenika u vezi adekvatnog tretmana prema određenim grupama, odnosno manjinama u određenoj lokalnoj zajednici, u školi i dr. (npr. Romi i dr.);

- razvijanje i jačanje svijesti kod učenika u pogledu uvažavanja nacionalnih, etničkih, vjerskih, kulturoloških i drugih različitosti na određenom području, odnosno u određenoj lokalnoj zajednici, sa posebnim osvrtom na afirmaciju i promociju univerzalnih ljudskih vrijednosti (humanost, solidarnost, kultura dijaloga, tolerancija i dr.);

- zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda svakog pojedinca sa posebnim osvrtom na upoznavanje sa pravima djeteta koja proizilaze iz brojnih međunarodnih i nacionalnih dokumenata;

- afirmacija različitih aktivnosti koje po svojoj sadržaju, prirodi i drugim specifičnostima omogućavaju pravilan razvoj i vaspitanje mladih, odnosno učenika i djeluju preventivno na mlade u odnosu na sociopatološke pojave i druga neprihvatljiva - kažnjiva ponašanja (sportske aktivnosti, učešće u raznim sekcijama i dr.).

Iz navedenog se prepoznaje izuzetno važna preventivna uloga i značaj škole, odnosno školskog okruženja u najširem kontekstu prema maloljetnicima, kao i realna i svrsishodna potreba da se na najbolji mogući način iskoriste svi raspoloživi kapaciteti, resursi i mogućnosti kroz različite oblike aktivnosti preventivnog karaktera. Evidentno je da maloljetnici, odnosno djeca značajan vremenski period provode u školi, tako da nastavno i drugo pomoćno osoblje može da pozitivno utiče na njihov pravilan razvoj. Školsko okruženje omogućava ovoj populaciji da se brže, lakše i jednostavnije socijaliziraju, te iskažu svoje sklonosti i lični potencijal.

5. Zaključak

Maloljetnička delinkvencija je složen društveni fenomen multidisciplinarne prirode koji čini sastavni dio naše svakodnevnice. Svjedoci smo da su djeca, odnosno maloljetnici aktivni i pasivni akteri različitih društvenih procesa i događaja, uključujući i postojanje određenog krivičnog djela ili prekršaja gdje se oni upravo pojavljuju kao izvršioци ili oštećeni, odnosno žrtve izvršenja određenih

krivičnih djela ili prekršaja. Takođe, djecu, odnosno maloljetnike neophodno je posmatrati i kroz prizmu povrede disciplinske odgovornosti, najčešće u školi. Uvažavajući realne mogućnosti, kapacitete i različite resurse, škola se prepoznaje kao značajan preventivni faktor maloljetničke delinkvencije. Nastavno i pomoćno osoblje, po prirodi poslova i zadataka koje obavljaju, imaju realnu mogućnost da blagovremeno uoče, prepoznaju i identifikuju određena rizična ponašanja koja odstupaju od uobičajenih ili prihvatljivih obrazaca ponašanja. Kažnjiva ponašanja koja obuhvataju postojanje prekršaja, krivičnog djela ili eventualnog disciplinskog prestupa imaju svoju etiološku komponentu, odnosno splet ili kombinaciju određenih etioloških faktora koji neposredno ili posredno pogoduju nastanku određenih kažnjivih ponašanja.

S obzirom na to da djeca, odnosno maloljetnici provode značajan dio vremena u školi, neophodno je iskoristiti sve raspoložive mogućnosti, kapacitete i resurse preventivne prirode, kako bi se određena rizična ponašanja blagovremeno prepoznala u ranoj fazi, prije nego što se transformišu u zabranjena, odnosno kažnjiva ponašanja. Dakle, blagovremenim preventivnim djelovanjem nastavnog osoblja u školi, neophodno je spriječiti različite fenomenološke oblike ispoljavanja kažnjivih ponašanja. Jačanje svijesti kod učenika o štetnosti, tj. štetnim posljedicama maloljetničke delinkvencije, kroz različite oblike edukacije (radionice, predavanja i dr.), moguće je značajno smanjiti prisustvo ovog društvenog fenomena u našoj svakodnevnici, a mlade preusmjeriti na različite društveno korisne djelatnosti (sport, umjetnost, humanitarni rad i dr.) koje im omogućavaju pravilan razvoj i vaspitanje.

Nesporno je da je preventivni uticaj škole na pravilan razvoj i vaspitanje učenika izuzetno značajan, tako da nastavno i pomoćno osoblje ima „teret“ odgovornosti da prilikom obavljanja redovnih poslova i zadataka, preventivno djeluju na planu blagovremenog sprečavanja i otkrivanja zabranjenih, tj. kažnjivih ponašanja. Uz to, s druge strane, svaki oblik pasivnosti, profesionalne nezainteresovanosti, kao i različiti oblici neprofesionalnog ponašanja nastavnog osoblja, po prirodi stvari, imaju negativan uticaj na pravilan razvoj učenika, njihovo vaspitanje, ali i negativno dejstvo u kontekstu nastanka maloljetničke delinkvencije.

LITERATURA

- Albert R. Roberst, *Social work in juvenile and criminal justice setting*, Springfield, 1983.
- Allison Morris, Gabrielle Maxwell, *Restorative Justice for Juveniles*, Oxford, 2001.
- Andrej Majorov Vladimirovič, *Pravna zaštita pojedinca, viktimološki aspekt*, *Viktimologija*, no 1 (19), LLC Escuela, Chelyabinsk, Russian Federation, 2019.
- Arben Murtezić, *Dječija pornografija na internetu kao globalni problem: postoji li globalni odgovor?*, *Zbornik radova, Nasilje i djeca*, urednik Mina Zirojević, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2022.
- Draga Šijaković, Sandra Bjelan - Guska, *Vannastavne aktivnosti u funkciji pedagoške prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja mladih*, *Zbornik radova - Poremećaji u ponašanju djece i mladih*, Centar modernih znanja i Resursni centar za za specijalnu edukaciju, Beograd, 2022.
- Filip Mirić, *Uticaj delinkventnih grupa na maloljetničku delinkvenciju*, *Zbornik radova, Nasilje i djeca*, urednik Mina Zirojević, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2022.
- Hugh Barlow, Theodore Ferdinand, *Understanding Delinquency*, Harper Collins Publishers, New York, 1992.
- Jasmina Igrački, *Policija kao subjekt u prevenciji zlostavljanja djece*, *Zbornik radova Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, godina XXXI, br. 1, Beograd, 2012.
- Jasmina Igrački, Ljeposava Ilijić, *Kriminalitet maloljetnika – stanje u svijetu i Srbiji*, *Strani pravni život*, godina 60, broj 1, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2016.
- Joachim Hellmer, *Jugendkriminalität*, Newied, Darmstadt, 1978.
- Ljiljana Radulović, *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet, Beograd, 2002.
- Katrina Baum, *Juvenile Victimization and Offending, 1993–2003*, Washington, DC: U. S. Department of Justice, Office of Justice Programs, „Bureau of Justice Statistics”, 2005
- Meda Chesney-Lind, Randall G. Shelden, *Girls, delinquency and juvenile justice*, Belmont, 2004.
- Milana Pisarić, *Krivičnopravna zaštita maloljetnih lica od trgovine, iskorišćavanja u prostituciji i pornografiji u Republici Srbiji*, *Trgovina ljudima - pravno bezbjednosni aspekti*, priređivači Ljubomir Stajić, Tatjana Lukić, Pravni fakultet u Novom Sadu, Centar za izdavačku djelatnost, Novi Sad, 2012.
- Miodrag N. Simović, Milena Simović, *Maloljetnici u kaznenom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, Finex, Sarajevo, 2015.

Miodrag N. Simović, Dragan Jovašević, Leksikon krivičnog prava Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2018.

Miodrag N. Simović, Dragan Jovašević, Ljubinko Mitrović, Marina M. Simović, Maloljetničko krivično pravo, treće izdanje (izmijenjeno i dopunjeno), Grafomark, Laktaši, Banja Luka, 2021.

Miodrag N. Simović, Dragan Jovašević, Ljubinko Mitrović, Marina M. Simović, Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Grafomark, Laktaši, Banja Luka, 2021.

Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović, Mladenska Govedarica, Krivično procesno pravo, II (Krivično procesno pravo - posebni dio), Peto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, 2021.

Muamer Nicević, Jasmina Nikšić, Semrija Smailović, Mogućnost preventivnog djelovanja na prestupništvo mladih – pravni i psihološki aspekt, Pravne teme, 8, br. 16, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, 2020.

Nebojša Macanović, Nikolina Grbić-Pavlović, Jelena Kuprešanin, Maloljetnička delinkvencija, prevencija i resocijalizacija, Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banja Luci, Evropski defnologija centar Banja Luka, 2016.

Ružica Stojanović, Nebojša Macanović, Nasilje putem interneta - cyberbullying, Centar modernih znanja, Banja Luka, 2022.

Sadmir Karović, Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini - mogućnosti, izazovi i perspektive, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 55, 4, Split, 2018.

Sadmir Karović, Ahmet Maloku, Skender Shala, Maloljetničko krivično pravo u Bosni i Hercegovini sa osvrtom na krivičnopravni položaj i odgovornost maloljetnika, Kriminalističke teme, br. 1-2, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, 2020.

Sadmir Karović, Jasmina Igrački, Viktimološki i kriminološki aspekti maloljetničke delinkvencije u Bosni i Hercegovini, Viktimology, Vol. 9, No. 1, ООО „Эскуэла“, Издательство Челябинского государственного университета, Челябинск, 2022.

Suad Orlić, Sadmir Karović, Sociopatološke zavisnosti i legislativni okviri zaštite mladih u Bosni i Hercegovini, sa osvrtom na stanje u Srbiji - *de lege lata et de lege ferenda*, Pravni život, god 68, Tom I, br. 9, Kopaonička škola prirodnog prava, 32 susret, Udruženje pravnik Srbije, 2019.

Vesna Blazina, Thesaurus en delinquance juvenile, Montreal, 1980.

SCHOOL AS A PREVENTIVE FACTOR OF JUVENILE DELINQUENCY - OPPORTUNITIES AND MODERN CHALLENGES

prof. dr Karović Sadmir,

Associate professor for Criminal Law, Faculty of Law of Travnik University, employed in the State Agency for Investigation and Protection BH

prof. dr Vladimir M. Simović

Prosecutor of the Prosecutor's Office of BiH, Full professor of the Faculty of Security and Protection of the Independent University of Banja Luka

Abstract: *The tendency to humanize modern criminal law came to the fore especially during the creation of legal solutions of a material, procedural and enforceable nature towards juveniles, in order for the legislator to express a special sensibility and protective attitude towards this specific age category. The specific criminal legal position, as well as the overall treatment of juveniles, must be viewed through the prism of their active and passive role in certain social processes. In this paper, the attention is focused on the preventive role and significance of the school in relation to juvenile delinquency as a complex social phenomenon that, with reason, deserves special attention from the scientific and professional, but also from the public. In the center of interest are juveniles as a specific age category, appreciating their special personal characteristics, as well as their specific criminal legal position. Appreciating that juvenile delinquency is a complex social problem, the expediency and justification of a multidisciplinary approach to study is recognized, in order to take into account and look at all the aspects of this phenomenon and find adequate solutions, i.e. to answer crucial etiological, phenomenological and preventive questions. In this context, the school, as an extremely important preventive factor of juvenile delinquency, deserves a central place when initiating and creating preventive solutions with the intention of proper, expedient and efficient use of real preventive possibilities and capacities. It is practically impossible to observe the etiological - phenomenological dimension of juvenile delinquency, while ignoring the influence of the school on the proper development and education of juveniles.*

Keywords: *school, juveniles, juvenile delinquency, prevention.*